

Preporuke

' Da smo imali bolji sistem obrazovanja, bilo bi manje Roma u specijalnim školama.'

Psiholog, Srbijanska specijalna škola gdje su 80% djece Romi.

Pravljenje realnosti od aspiracija na 'nivou polja igranja' za Rome/Cigane i djecu Nomade, vlade imaju najznačajniju ulogu u politici promjene i prakse na nacionalnom sistemskom nivou. Među obeshrabrujućim saznanjima u Uskraćivanje Budućnosti? izvještaju navodi se kako je malo promjenjeno u smislu nacionalnih trendova u nekim zemljama u prošloj dekadi. Ovo je uprkos stotinama uspješnih projekata koji su razvijeni u individualnim školama i dječjim vrtićima koji demonstriraju koja je vrsta promjene potrebna. Više puta se dešavalo da nastavnici, u slučajevima kada su dobro obučeni i kada su im dati potrebni obrazovni resursi, mogu raditi sa djecom iz različitih sredina. Isto tako, postoji nekoliko osoba koje prave politiku i koje vjeruju da odvojene škole koriste svakom djetetu – bilo da je iz većinske ili manjinske sredine. Samo vlade mogu postaviti sistemske promjene koje će eventualno osigurati pravo na obrazovanje Roma/Cigana i djece Nomada. U nekim zemljama, počeci takve promjene mogu već biti prepoznate. Svakako, većina ovih inicijativa postavljena je nedavno za bilo koju procjenu koja bi se napravila po pitanju njihovog uticaja na veću grupu djece.

Školski direktori, nastavnici, predstavnici zajednice i ne-vladine organizacije takođe igraju značajnu ulogu. Vlade nisu svemoguće i mnoge promjene koje treba da se pojave oslanjaju se na pojedince u školama i zajednicama koji preduzimaju akcije da bi zakon i politiku sproveli u stvarnost.

Međuvladine organizacije imaju važan zadatak pomaganja vlada da nadgledaju i evaluiraju ove promjene. Osobito, agencije koje planiraju i upravljaju fondovima Evropske Unije moraju da osiguraju da su programi koji pomažu procesu promjene strategijski i održivi.

Konačno, medija će biti vitalna u prenošenju poruke da garantovana prava manjinskoj djeci koja su im ovdje uskraćena, nisu ' nulta tačka jednakosti', što rezultira da su druga djeca lišena njihovih prava. Sva djeca imaju koristi od odrastanja u društvu koje respektuje prava svih njegovih građana.

Zbog toga, dok su mnoge preporuke koje slijede, konačno, odgovornost nacionalnih vlada, zadatak implementacije uključuje sve nas.

Zadatak sa kojim se vlade suočavaju

' Da ste Ministar obrazovanja za jedan dan, koje promjene (u sistemu obrazovanja) bi napravili da unaprijedite obrazovanje za Rome?'

' Ja bih volio da budem Ministar finansija i dodijelim novac da bi to efektivno implementirao.'

Romski student, Rumunija

Potrebno je dugoročno angažovanje vlade ne samo na adekvatan resurs reformi sa ciljem suzbijanja diskriminacije, već takođe i za osiguravanje sistema koji bi efektno nadgledao i evaluirao rezultate. Osim mjera sa ciljem suzbijanja diskriminacije u obrazovanju, potrebna je urgentna akcija koja se odnosi na diskriminaciju na osnovu etničkih tržišta rada. Izazov sa kojim se suočavaju osobe koje prave politiku je da osiguraju da političke mogućnosti ne manipulišu sa ovim naporima u cilju proizvodnja ozlojeđenosti u dijelu većinske populacije, kreirajući pogled da su većine i manjine angažovane u ' ratu po nečijoj naredbi' za oskudne resurse.

U malom broju zemalja, vlade još treba da usvoje efektivno anti-diskriminaciono zakonodavstvo. Preporuke u izvještajima za pojedine zemlje naglašavaju ovaj naročit aspekt zakonodavne reforme u Češkoj Republici, Slovačkoj, Mađarskoj i , u vrijeme pisanja , Rumuniji (gdje izgleda da procesi dobro napreduju). Grčka još treba da potpiše Evropsku Povelju za Manjinske jezike i UNESCO Konvenciju protiv diskriminacije u obrazovanju i da ratifikuje Okvirnu konvenciju za Zaštitu nacionalnih manjina. Makedonija, Rumunija i Ujedinjeno Kraljevstvo još imaju da ratifikuju Evropsku Povelju za manjinske jezike.

U skoro svim zemljama nedostaju, tačni i sveobuhvatni podaci o pristupu Roma/Cigana i djece Nomada u školu i njihov uspjeh. Dajući objašnjenje po kojem su podaci o etničnosti stavljeni u prošlost, vlade su razumljivo zabrinute da se njihovi ciljevi u prikupljanju ovakvih podataka ne protumače pogrešno. Svakako, nedostatak značajnih podataka čini zadatak nadgledanja progressa teškim i veoma zavisnim od nepublikovane evidencije.

Zadatak sa kojim se suočava građansko društvo

' Roditelji djece koja nisu Romi protiv su toga da njihova djeca dijele odjeljenje sa Romskom djecom. Oni kažu da bi radije ubili svoju djecu nego da ih puste da sjede sa Romskom djecom.'

Romski roditelj, Hrvatska

Slučaj za jednake mogućnosti je ispravan i nepobitan. Vlade u zemljama prikazane u 'Uskraćivanje budućnosti?' potvrdile su to potpisivanjem i ratifikovanjem pravno obavezujućih međunarodnih konvencija i povelja.

Svakako, u nekim evropskim zemljama politička klima je takva da su manjinske grupe predmet manipulacije od strane oportunističkih političara koji pokušavaju da dobiju izbornu podršku igrajući na strah roditelja većinske populacije da će integracija nekako oštetiti njihovu djecu.

Mediji i ne-vladine organizacije zbog toga imaju važnu ulogu u podizanju javne svijesti o društvenom i ekonomskom koštanju održavanja nejednakosti, pomažući vlade da podrže njihove napore u borbi sa diskriminacijom i osiguraju jednake mogućnosti za obrazovanje za Rome/Cigane i djecu Nomade.

Zadatak na međuvladinom nivou

' To je grub termin – izdvojiti – ali neke od mojih kolega misle da bi to bilo bolje jer bi oni mogli učiti na način na koji oni to vole, a ne da budu u opasnosti od neprijateljstva većine. Oficijelna politika je protiv toga i ima za cilj da ih integriše u društvo.'

Predstavnik Ministarstva obrazovanja, Mađarska

Potrebno je kazati da mnoge do pozitivnih promjena nedavno inicirane od strane vlada, neće se ostvariti i skoro zasigurno neće biti posmatrane kao prioritet bez pritiska od strane međunarodnih i evropskih institucija. Međuvladine institucije će nastaviti da igraju važnu ulogu u podsjećanju vlada što se tiče njihovih obaveza u skladu sa međunarodno priznatim standardima i u njihovom pomaganju da ih ostvare.

Za doglednu budućnost, Evropska Unija i Savjet Evrope će trebati da nastave nadgledanje razvoja u politici i proviziji za Rome/Cigane i ljude koji putuju po Evropi. U neposrednoj budućnosti, značajna sredstva će i dalje biti potrebna u cilju pomaganja uspostavljanja novih sistema i praksi i diseminaciji najbolje prakse na evropskim i domaćim nivoima.

- **Međunarodne organizacije, uključujući UN Savjet za ljudska prava, Specijalnog izvještaca o savremenim formama rasizma, rasne diskriminacije, ksenofobije i netolerancije i Evropsku Komisiju protiv rasizma i netolerancije, trebale bi nastaviti da blisko nadgledaju međunarodne obaveze preuzete od strane vlada u vezi sa pravom na obrazovanje, sa posebnom pažnjom na pravo na obrazovanje za Rome/Cigane i djecu Nomade.**

U mnogim evropskim zemljama sistemi obrazovanja su prilagođeni potrebama nekolicine, radije nego većine.

'Ovaj Pruski, autoritarni metod, nije samo, loš za cigansku djecu, već za svu djecu.'

Pedagog, Mađarska

- **U cilju ponovnog izgrađivanja povjerenja u sisteme obrazovanja, formalno obrazovanje mora biti inkluzivno i relevantno za svu djecu. Relevantno obrazovanje vjerovatnije vodi prema mogućnostima zaposlenja. Romi/Cigani i Nomadske (putujuće) zajednice će vjerovatnije imati povjerenja i koristiti škole kada one pokažu respekt za njihove historije, kulture i aspiracije.**

Veća vidljivost i obrasci unutar škola sagrađene povjerenje

'Gdje ja živim, za 50 godina ni jedno dijete nije otišlo u gimnaziju. Pošto sam ja počeo da idem, pridružila mi se moja sestra. Drugi ljudi su vidjeli da je ovo realan izbor i u zadnje tri godine šestoro djece je otišlo u srednju školu.'

Romski srednjoškolac, Mađarska

Ključni aspekt demonstriranja inkluzivnosti i relevantnosti je osiguravanje da su Romi/Cigani i odrasli Nomadi, fizički prisutni i vidljivi kao obrasci i predstavnici njihovih zajednica u školama – kao roditelji, mentori, pomoćnici u učionici i nastavnici.

- **Postoji urgentna potreba za zapošljavanjem više nastavnika, pomoćnika u nastavi i pomoćnika u učionici, posebno iz redova Roma/Cigana i Nomadskih zajednica, zbog promovisanja veza i dijaloga između škola i zajednica u kojima će oni raditi.**
- **'Pristupni' kursevi sa fleksibilnim rasporedima za učenike čije je obrazovanje bilo prekinuto, omogućiće zrelim upisnicima i onim sa porodičnim odgovornostima da se obuče kao pomoćnici u nastavi i nastavnici. U nekim slučajevima, dalje mjere poput školarina i dječjih dodataka takođe će biti potrebne da bi napravile od obuke ili ponovne obuke realnu aspiraciju.**

Otvoriti škole zajednicama kojima one služe

'...da se ne strpaju u tako malu sobu nikada više...trebalo bi izgraditi mjesto za djecu.'

Romski roditelj, Rumunija

- **U mnogim zemljama, školske zgrade i dječji vrtići sada imaju kapacitet upisa zahvaljujući padu nataliteta. Pod – iskorištenim prostorom trebalo bi, gdje je god moguće, na kreativan način stvoriti sredstva koja će biti korišćena i vrednovana od strane šire zajednice, na primjer zdravstvena klinika za zajednicu, građanski servisi za savjetovanje, sredstva za njegu djeteta, ili centri za učenje odraslih i obuku za vještine.**
- **Školske zgrade trebale bi se koristiti efektivnije u cilju nudenja aktivnosti posle škole i za vrijeme vikenda za djecu i mlade ljude i takođe za kreiranje mogućnosti za dovođenje drugih članova porodice u školske prostorije. Posebna pažnja trebala bi se posvetiti potrebama djece koja žive u pretrpanom i smještaju lošeg kvaliteta, te im je teško da uče kod kuće.**

Uzeti zabrinutost roditelja i djece za ozbiljno

'...oni svi odustaju na kraju...jedna djevojka završila je srednju školu, ali nije mogla pronaći posao i vratila se na selo.'

Romska majka, Mađarska

U mnogim Romskim/Ciganskim i Nomadskim zajednicama, jasno je da neki roditelji nisu ubijedeni da formalno obrazovanje nudi značajne ekonomske mogućnosti. Čak i za porodice koje su u poziciji da tako urade, da li je vrijedno žrtvovati ekonomsku zaradu od sadašnjeg rada, za dugoročnu zaradu za koju se predpostavlja da će proizaći iz ostajanja u formalnom obrazovanju? Kolike su realne aspiracije i koliko su korisne kvalifikacije kada postoji institucionalni rasizam na toliko mnogo radnih mjesta?

'Ja ne mogu obezbjeđivati knjige ili odjeću za njih. Stariji moraju da vode računa o mlađem dok moja žena i ja radimo. Takođe, kao što možete vidjeti, nema mjesta za njih da uče.'

Romski roditelj, Bosna i Hercegovina

'Ja vjerujem da oni shvataju da mora da se plati cijena (asimilacija) i zato biraju.'

Jane G Lee navedeno u UK Uskraćivanje budućnosti? izvještaju

'...daju vam prelaznu ocjenu bez obzira da li nešto znate ili ne u cilju da vas se otarase, ima nekih učenika koji čak ne mogu čitati u 5. razredu...nastavnik vas šalje da kupujete za nju i ne morate da se vratite nazad.'

Romski učenik, star 13 godina, Bugarska

- **Više istraživanja je potrebno zbog razvijanja čistog razumijevanja respektivnih uloga ekonomskog, društvenog i kulturnog faktora u ispisivanju i samoispisivanju djece iz formalnog obrazovanja.**
- **Više istraživanje je potrebno da bi se vidio uticaj diskriminacije i loše nastavne prakse na motivaciju i postignuća Roma/Cigana i Nomadskih učenika.**
- **Konsultacija i uključivanje roditelja i djece je najefektniji način identifikovanja barijera za prisustvovanje i postignuće i za razvijanje strategija koje se odnose na njih.**
- **Posebna pažnja mora se obratiti na poglede i potrebe porodica, gdje roditelji, polubraća, nisu pohađala školu, napustila su je, ili su je rano napustili, ili koji su zabrinuti zbog školske asimilacije djeteta u većinsku kulturu protiv njihove volje.**
- **Aktivna konsultacija i uključivanje članova zajednice biće esencijalna u razvijanju usluga ili prilagođevanju praksi u cilju ispunjavanja potreba zajednica sa specifičnim životnim stilovima ili kulturnim preferencijama, kakve su tradicionalne zajednice, ili zajednice koje putuju jedan dio godine ili cijelu godinu.**

Djeci je potrebna sigurna sredina

'Srednja škola u koju sam išao bila je noćna mora ... mi nismo imali vremena da čitamo i pišemo jer smo se svađali, bili zadirkivani i zlostavljani od strane učenika i većine nastavnika.'

Nomad, Škotska

' Moja djeca ne pohađaju školu. Ja se ne osjećam sigurnom za njih da pohađaju školu u J i oni su isuviše mali da pješače čitav put do O. Neka otvore našu školu ovdje u selu, organizuju transport za stariju djecu, onda ću ih pustiti da pohađaju školu. Sada ih neću pustiti da idu u školu, osjećam se nesigurna.'

Romska majka troje djece školske dobi, Bosna i Hercegovina

- **Zabrinutost o dječijoj sigurnosti nalazi se u svakom Uskraćivanje Budućnosti? zemaljskom izvještaju. Potrebni su veći i vidljiviji napori da uspostave škole kao mjesta gdje su sva djeca sigurna od fizičkog i verbalnog zlostavljanja.**
- **Cijela školska zajednica mora biti uključena u razvojne strategije protiv rasističkog nasilja, fizičkog i verbalnog zlostavljanja.**
- **Strah za sigurnost djece na njihovom putu za školu, bilo je područje zabrinutosti u skoro svim zemaljskim izvještajima Uskraćivanje Budućnosti? Škole i opštinske vlasti treba da uspostave dijalog sa djecom i roditeljima za razvijanje lokalnih strategija u cilju rješavanja ovih briga.**

Osposobljeni roditelji

' (Moja ćerka) mi kaže ' Neću više da idem u tu školu' ... Kako očekujete da ih šaljem u školu – vi nećete da pustite da vaše dijete tjeraju (verbalno zlostavljaju) svakog dana u nedjelji.'

Majka Nomad, Škotska

Osposobljavanje roditelja će izgraditi njihovu sigurnost u donošenju obrazovnih izbora za njihovu djecu.

Na primjer,

- Roditelji bi trebali da zahtjevaju od škole da vide da li su nastavnici u toj školi dobili obuku o ravnopravnosti. Ako nastavnici u toj školi nemaju tu obuku, roditelji bi trebali imati pravo da zahtjevaju alternativno školsko mjesto gdje nastavnici imaju prikladne vještine i obuku.

Nastavnici trebaju bolju obuku i resurse

' ... mi zaista trebamo obuku iz međukulturnog obrazovanja, za vrijeme rada, za nastavnike. Nastavnici ne znaju šta da rade. Oni su neiskusni ili autoritarni prema učenicima Ciganima.'

Pedagog, Mađarska

Zbog očiglednih nepoštovanja ljudskih prava opisanim u mnogim zemljama, Uskraćivanje Budućnosti? izvještaji indiciraju da diskriminacioni rezultati proizilaze iz lošeg mišljenja o nekome koje prizilazi izvan školskog kurikula i od nastavnika koji imaju dobru namjeru, ali su nedovoljno obučeni i loše opremljeni. U mnogim zemljama, nemogućnost kod jednog broja nastavnog osoblja da rade sa djecom iz različitih sredina

rezultira da nastavnici imaju mala očekivanja prema Romima/Ciganima i putujućoj djeci. Ovi pogledi su često prenošeni djeci i njihovim školskim drugovima. Izostavljanja Roma/Cigana i Nomada u većini tekstova i nastavnog materijala usložava problem.

Dalja akcija je potrebna od strane ministarstava obrazovanja i institucija za obuku nastavnika da osiguraju da nastavnici koji započinju rad u profesiji imaju potrebne vještine za rad sa djecom.

- **Dječja prava, ljudska prava i jednake mogućnosti obuke trebalo bi uključiti kao mandatorne elemente kurikula za obuku nastavnika prije rada i za vrijeme rada, u cilju osposobljavanja nastavnika da identifikuju i da imaju odgovarajući odnos prema rasističkim incidentima.**
- **Kurikul za obuku nastavnika prije rada i za obuku nastavnika za vrijeme rada mora osigurati da su nastavnici upoznati sa vještinama i pristupima potrebnim za rad sa djecom iz različitih etničkih, lingvističkih, religioznih i kulturnih sredina.**
- **Romska/Ciganska i Nomadska istorija, kultura i jezici trebali bi biti omogućeni kao opcija učenja za sve nastavnike koji se obučavaju pored drugih stranih i domaćih jezičkih i kulturnih modula.**
- **Smjernice dobre prakse za jednake mogućnosti u obrazovanju koje već postoje, uključujući oruđa samo-procjenjivanja i smjernice za školske inspektore, trebale bi biti šire omogućene i trebalo bi uzeti u razmatranje njihovo prilagođavanje i usvajanje u zemljama gdje takva oruđa i smjernice nisu još u upotrebi.**
- **Sve uvredljive reference prema Romima, Ciganima i Nomadima trebalo bi ukloniti iz školskih tekstova.**
- **Školski tekstovi i naročito materijali za nastavu istorije, trebali bi uključiti obavještenja prema etičkim i manjinskim grupama na pozitivan i balansirani način, reflektujući etičnost, religiju, naciju i jezik na širem nacionalnom i Evropskom kontekstu.**

Dizajnirati obrazovanje blizu realnosti dječjih života

' Ja idem u školu kada nemam neki kućni posao ili kada ne vodim računa o mojoj braći i sestrama.'

Romska djevojčica, devet godina starosti, Grčka

Realnost mnogih dječjih života je često ignorisana u dizajniranju provizije obrazovanja i kurikula. Time što je mlad roditelj, koji treba da radi ili ima druge porodične obaveze, ne bi trebalo automatski da diskvalifikuje mladu osobu da ne produži njegovo/njeno pravo na obrazovanje.

' Žao mi je, ja nikada nisam išao u školu. Nisam mogao jer sam bio najstarije dijete u mojoj porodici.'

Romski aktivista, star 22 godine, prati Romsku djecu u školu iz njihovog naselja, Crna Gora

- **Treba da se razvije fleksibilan kurikulum koji bi bolje zadovoljio potrebe mladih roditelja i starije djece koja rade ili imaju porodične odgovornosti.**
- **Dalja istraživanja su potrebna da procjene da li rana specijalizacija ima efekat konsigniranja akademski sposobne djece prema 'ne-akademskim' tokovima sa disproporcionalnim uticajem na siromašniju (koja često rade) i manjinsku etničku djecu.**

Stručno obrazovanje mora da vodi prema stvarnim poslovima

' Ja želim da postanem trgovac i prodajem stolice. Ne želim da idem u srednju školu jer želim da radim i pravim novac.'

Romski dječak, star 11 godina, Grčka

- **Stručno-orijentisano obrazovanje koje se nudi starijim učenicima, mora da vodi prema stvarnim izgledima za zaposlenje i škola bi trebala da ponudi opcije zadržavanja nekog akademskog sadržaja. Dok studenti mogu da se odlučuju za stručne predmete kao rezultat tekućeg finansijskog pritiska, ovo ne bi trebalo da zatvori sve opcije za razvoj i težnju prema akademskim interesima kasnije u njihovim životima.**

Priznati i poštovati Romske/Ciganske i Nomadske jezike i kulture

' Problem nisu djeca...to je problem jezika.'

Nastavnik, Slovačka

' ... ja mislim da bi trebao biti neki Romski jezik u školi... nastavnici me drugačije tretiraju i zato ja moram više da radim.'

Romski dječak, star 10 godina, Hrvatska

- **Gdje god je moguće (sa preporukom na potrebe i prioritete specifične zajednice i obima na kojem se više Romskih jezika i dijalekata koriste u toj zajednici), Romski jezik trebao bi da se nudi u školama zajedno sa drugim jezicima.**

Razvijanje svijesti o ljudskim pravima i različitosti od ranog doba

Davanjem važnosti obrazovanju u prenošenju vrijednosti koje djeca nose sa sobom kroz njihov cijeli život, škole imaju jednu važnu ulogu u dizanju nivoa svjesnosti, i izazivanju poštovanja za ljude iz različitih religijskih, jezičkih i kulturnih sredina. Izvještaji Uskraćivanje budućnosti? fokusiraju se na efekte po Rome/Cigane i Nomadsku djecu od obrazovnih sistema koji su dizajnirani bez upućivanja na njihova životna iskustva, jezike i kulture. Iskustvo Roma/Cigana i Nomadskih učenika može se sagledati, parafrazirajući Vladislava Havela. 'Lakmus test' da li je neki sistem obrazovanja efektivan u doprinosu kreiranja građanskog društva. U savremenoj Evropi, koja je rasno mješovita, multikulturalna, i multivjerska, određeni elementi su esencijalni u školskom kurikulumu za djecu, da uče da vrednuju i poštuju raznovrsnost evropskih identiteta.

- **Nacionalni kurikulum bi trebao uključiti ljudska prava i građansko vaspitanje na osnovnom i srednješkolnom nivou.**
- **Kurikulum kroz sva predmetna područja trebao bi da sadrži elemente obrazovanja za demokratsko društvo i poštovanje različitosti.**
- **Učenici bi trebali imati mogućnost da uče o svjetskim religijama, jezicima i kulturama i da budu svjesni onoga što njihove vlade preduzimaju u cilju respektovanja i zaštite prava svih građana jednako bez obzira na vjeru, jezik, etničnost i kulturu.**
- **Učenici bi trebali biti svjesni obaveze za sve građane, da vrednuju i respektuju ljudska prava drugih, što proizilazi iz radnji država koje potpisuju i ratifikuju međunarodne konvencije i sporazume.**

Predškolska provizija je važna

Izveštaji Uskraćivanje budućnosti? navode važan doprinos predškolske provizije u sprečavanju djece u zaostajanju ili odustajanju od osnovne škole u najranijim razredima. Veliki dio dobre politike i prakse razvijen je u skorašnjim godinama i mnogi primjeri su navedeni u zemaljskim izvještajima. Ovi primjeri dobre prakse, dijele određene karakteristike, sadržavajući u sebi osnovne principe koji se mogu prilagoditi većini kultura ili zajednica. Na nesreću, većina ove novorazvijene dobre prakse ostaje izvan državnog sistema i usvajanja od strane državnih predškolskih struktura, na primjer, prakse koje vrednuju kulturnu različitost ili poboljšavaju uključenost zajednice, su veoma spore.

Argumenti za povlačenje besplatne ili subvencionisane predškolske provizije, obično su ekonomski. Svakako, uočene varijacije u starosti započinjanja i napuštanja obaveznog obrazovanja kroz Evropu, indiciraju da početna tačka od koje vlade vjeruju da imaju obavezu obezbjeđivanja besplatnog obrazovanja, je isto toliko politička kao i ekonomska odluka.

'Do 1991. godine, postojala su dva dječja vrtića ovdje u M, jedan je bio u romskom susjedstvu. U 1991...oni su jednostavno zatvorili dječji vrtić...Drugom vrtiću prijetila je ista sudbina, ali su vlasti našle soluciju da ga spasu. Sadašnji problem je što je ovaj jedan vrtić koji je ostao, isuviše daleko od romskog naselja. Takođe, ovdje je previše djece za samo jedan vrtić.'

Romski nastavnik osnovne škole, Albanija

U nekim evropskim zemljama, obavezno pohađanje škole ili prijemni razred, mogu početi sa 4 godine, u drugim ne do 8 godina. Zemlje istraživane u Uskraćivanje budućnosti? su razvijene ekonomije. Dakle, odluka za obezbjeđivanjem besplatnog servisa obrazovanja nekoj ili svojoj djeci ispod 7 godina, odražava ideološki pogled vlada o tome da li bi roditelji ili društvo kao cjelina trebali snositi trošak, prije nego ekonomsku izvodljivost tog činjenja.

Save the Children (Spasimo Djecu) preporučuje da sve vlade priznaju vrijednost predškolske provizije, uključujući njegovu naročitu korist bilingvalnoj djeci. Oni bi trebali usvojiti strategije koje će postići sljedeće ciljeve na dugi rok.

- **Predškolske ustanove trebale bi biti dostupne i moguće, besplatne za sve porodice kojima su one potrebne.**
- **Trebalo bi odustati od naplaćivanja obroka i drugih ekstra stvari koje u ovom momentu sprečavaju djecu da pohađaju školu ili vrtić. U situaciji gdje sada nije moguće ukinuti novčanu naknadu za sve porodice, vlade bi trebale usvojiti procedure da odluče legalno da porodice sa malim nivoom pismenosti ne plaćaju ova sredstva i da sačuvaju dignitet djece u primanju ovih beneficija.**
- **U predškolskoj proviziji usluge, kurikulum bi trebao da bude zasnovan na principima inkluzivnosti i poštovanja različitosti, gdje već imamo mnogo uspješnih primjera u Istočnoj i Zapadnoj Evropi.**
- **Vlade bi trebale ponuditi bilingvalnu i preškolsku proviziju na maternjem jeziku u zajednicama koje to zahtjevaju.**

Pomoćnici u učionici prave razliku

'Ja govorim sa Aunt (Romski asistent)... i ona objašnjava. Ona me može bolje razumjeti, ali takođe nam i nastavnici pokazuju kako da uradimo neke stvari.'

Romski dječak, star 6 godina, pohađa pripremni razred, Češka Republika

Zemaljski izvještaji Uskraćivanje budućnosti? navode da asistenti u učionici igraju važnu i korisnu ulogu, u pomaganju djeci koja su potencionalno u lošijoj poziciji u poređenju sa njihovim vršnjacima, na primjer oni kojima jezik nastave nije maternji jezik i djeca koja nikada nisu pohađala predškolu. Romski/Ciganski pomoćnici u učionici, ili medijatori, izgleda da su veoma efikasni u promovisanju veza između škole i roditelja, i šire zajednice. Svakako, kao što Bugarski Zemaljski Izvještaj naglašava, pomoćnici u učionici ne bi trebali biti ekskluzivno zaposleni u pomaganju Romske/Ciganske djece, pošto ovo može indirektno promovisati odvajanje, stigmatizaciju, ili u nablazem slučaju različiti tretman. Ako bi oni bili zaposleni kao resurs u školama, oni bi onda bili dostupni za sve učenike i njihov profesionalni status trebalo bi formalno priznati.

U ovom trenutku, u Centralnoj, Istočnoj i Jugoistočnoj Evropi, postoji nekoliko asistenata u učionici, posebno Romskih/Ciganskih asistenata, i većina su obučeni, zaposleni i plaćeni od strane nevladinih organizacija. Njihovo trajno prisustvo u školama, zbog toga, odnosi se na kratkoročno eksterno fundiranje.

- **Važna uloga koju imaju asistenti u učionici u establišmentu i uspješnom funkcionisanju integrisanih i multikulturnih škola, trebala bi se šire priznati od strane onih koji prave politiku.**
- **U razvijanju rada asistenata u učionici u dobrovoljnom ili početničkom kapacitetu, trebalo bi razmisliti o kreiranju profesionalno priznatih i plaćenih mjesta asistenata u nastavi unutar škola i dječjih vrtića.**

- **Zbog osiguravanja profesionalnog odnosa asistenata u nastavi, trebale bi se napraviti smjernice za sadržaj kurikula obuke koji vodi prema priznavanju kvalifikacije asistent u nastavi.**
- **Trebalo bi razmišljati o kreiranju 'brze-trake' gdje se Romski/Ciganski i Nomadski asistenti u učionici i asistenti u nastavi mogu pomoći u smislu obuke i kvalifikovati kao nastavnici i predškolski vaspitači.**

Slučaj za afirmativnu akciju

'Kada sam započeo da upravljam školom bio sam šokiran... jer škola nije imala prozore, mnoga vrata od učionica bila su slomljena... i mnogo stolova i stolica... nije bilo dovoljno nastavnih sredstava... sanitarni uslovi u školi su veoma alarmantni... nisam znao gdje da počnem.'

Direktor osnovne škole građene za 800 učenika, ali koja ima 2000 učenika, i samo dvoje od njih nisu Romi, Makedonija

Izveštaji Uskraćivanje budućnosti? bilježe protivljenje roditelja koji nisu Romi/Cigani i nisu Nomadski roditelji, da šalju njihovu djecu u objekat gdje postoji veliki broj Roma/Cigana i Nomadske djece. Osim faktora predrasude na osnovu etničnosti, ovakvi objekti asociraju, u roditeljskim razmišljanjima, na loš kvalitet provizije i objekte ispod standarda.

Postoje slučajevi gdje su pozitivne akcije u formi velike investicije u kvalitetno integrisanu proviziju uspješno prebrodile predrasudu i negativne asocijacije od strane roditelja. Na primjer, investirajući u jedan Romski/Ciganski dječji vrtić do nivoa da postane jedan od najboljih predškolskih prostora u oblasti, Slovačka Nevladina organizacija je uspjela, u periodu od 10 godina, u privlačenju velikog broja djece koja nisu Romi. Kao rezultat, barijere između Roma/Cigana i većine Slovačke zajednice uspješno su otklonjene i odvajanje u lokalnoj osnovnoj školi je postepeno nestalo kako su Romski/Ciganska i Slovačka djeca radila postepenu uspješnu zajedničku tranziciju od dječjeg vrtića do osnovne škole. Nijedno Romsko/Cigansko dijete koje je pohađalo ovaj vrtić, nije upućeno u specijalnu školu u zadnje dvije godine. Postoji nekoliko znakova u vrijeme ovog pisanja, da politika i praksa razvijena na ovom modelu počinje da se usvaja od strane druga tri (državno vođena vrtića) u ovom području.

- **Vlade bi trebale razmišljati o mjerama pozitivne akcije u obliku gdje politika favorizuje investicije u proviziju integrisanja u odnosu na provizije odvajanja.**
- **Gdje je razvijana dobra politika i praksa od strane ne-vladinih agencija, agencije nacionalnih i lokalnih vlada odgovorne za ranu dob i proviziju osnovnog obrazovanja, trebale bi praviti dalje napore u cilju promovisanja i usvajanja ovih praksi u državno vođenim institucijama ovog tipa.**
- **Prilikom ovakve investicije trebalo bi pratiti kako roditelji prihvataju činjenicu da je veliki broj Roma/Cigana i Nomadskih đaka i Nomadske djece upućen u specijalne škole.**

Tranzicione ekonomije: da li su promjene održive?

U Centralnoj i Istočnoj Evropi samo u nekoliko prethodnih godina postoje primjetni napori za poboljšavanjem pristupa i dostignuća u obrazovanju Romske/Ciganske djece.

U većini zemalja takve inicijative se ogledaju u 'pilot' ili 'eksperimentalnim projektima'. Fokus je većinom na inicijative izvan formalnog školskog sistema, prije nego li na promjeni politike unutar samog sistema.

U vrijeme pisanja (jun 2001), većina obrazovnih inicijativa za Romsku/Cigansku djecu dotirana je od strane eksternih izvora (Fondacije Evropske Unije, vladini budžeti za pomoć, strana pomoć i crkve) prije nego od strane vlada zemalja u kojima oni stanuju. Jedna neljubazna konstatacija može da sugeriše da 'Romi' nastavljaju da se gledaju kao slučaj za dobrovoljne donacije iz inostranstva, umjesto kao građani koji zaslužuju jednak tretman i mogućnosti od strane njihovih vlada.

Čak i ako ovo nije slučaj, nekih 90% dobre prakse koja je prijavljena, oslanja se na kratkoročnu novčanu pomoć od strane eksternih donatorskih agencija, te se razmišlja o održivosti i kapacitetu umnožavanja uspješnih inicijativa. Na primjer, u procesu sastavljanja zemaljskih izvještaja, dolazimo do nastavnog materijala koji je razvijen ali nije rasprostranjen, Romski asistenti u nastavi koji su obučeni ali nisu zaposleni. Do sada izgleda da je loše primjenjivati učenje iz individualnih projekata u cilju kreiranja osnove za širu reformu.

Posle dekada malog investiranja u obrazovanje za Romsku/Cigansku djecu i investiciju za proviziju koja ih isključuje iz servisa obrazovanja koji su uživani od strane većine, početno koštanje reformisanja postojećih sistema biće visoko.

Fundiranjem pilota i projekata koji se fokusiraju samo na Romsku/Cigansku djecu, neke donatorske agencije i međunarodne Nevladine organizacije mogu nenamjerno biti pomognute u cilju održavanja odvojenog obrazovanja. Zahtjev Nevladinih organizacija da budu odgovorne i demonstriraju rezultate donatorima unutar relativno kratkog vremenskog okvira, rezultirao je jednim velikom brojem projekata koji brzo pokazuju rezultate za relativno mali broj djece. Svakako, izgleda da se veoma malo toga promjenilo za Romsku/Cigansku djecu unutar državnih struktura i provizije.

Ako ciljevi politike u dostizanju dalekosežne reforme nisu pomognuti sa budžetima za njihovu implementaciju na dugi period, progres u budućnosti neće se značajno razlikovati od nejednakih, nestrategijskih i nekoordinisanih napora uočenih do sada.

Eksterna fundiranja obezbjeđena od stranih donatora imaju bez sumnje vitalnu ulogu u stimulanju politike reforme i dozvoljavanju pilotskih i eksperimentalnih šema da budu testirane. Svakako, oslanjanje na ove izvore finansiranja na dugi rok, u smislu finansiranja provizije obrazovanja za Romsku/Cigansku djecu, je neodrživo i nepravično. Međunarodni donatori mogu nenamjerno ohrabriti vlade da pomisle da građani Romske/Ciganske manjine nisu njihova odgovornost.

Što će se desiti kada eksterna pomoć iščezne i kada finasijska odgovornost za proviziju obrazovanja za Romsku/Cigansku manjinu padne na vlade?

- **Oslanjajući se sada na eksterno finansiranje, postoji urgentna potreba za realnom procjenom šta će reformisana provizija zahtjevati od državnih budžeta u dugom periodu.**

Dok postoji jedna evidentna potreba za realnom procjenom koja će finasijska ulaganja biti potrebna za postizanje trajnih promjena u proviziji obrazovanja za Romsku/Cigansku djecu, postoji jednako hitna potreba praćenja rezultata. Izjava poput 'vlada X će potrošiti \$Y na obrazovanje Roma u sljedeće tri godine' može biti obmanljiva. Na primjer, izvještaji Uskraćivanje Budućnosti? bilježe slučajeve gdje '\$Y' je dato školama koje pohađaju Romska/Ciganska djeca kao ekstra isplatu po glavi. Svakako, djeca u ovim školama izgleda da nemaju beneficija od ovog ekstra finansiranja. Broj odustajanja od škole se ne smanjuje. Djeca neće izaći sa korisnim vještinama ili kvalifikacijama.

- **Dok postoji potreba za transparentnošću koja se tiče ulaganja sredstava (inputa), rezultati su ono što je bitno za djecu. Vladine agencije, provajderi obrazovanja i Romske/Ciganske zajednice moraju naći načine da rade zajedno u cilju definisanja rezultata za koje se nadaju da će ostvariti, njihovo područje pretpostavljanja da će određena investicija ili dovesti do ovih rezultata i načina za monitoring i evaluaciju da li su ili nisu projektovana poboljšanja nastupila.**

Post komunističko zavještanje: Romska/Ciganska djeca u specijalne škole

' ... oni ne razumiju test pitanja i nemaju radnu etiku .. na primjer, ja pitam dijete šta bi radilo kada bi vidjelo da dim izlazi iz kuće. Pravi odgovor je da bi ono zvalo vatrogasce ili reklo nekom odraslom ... Romska djeca kao po pravilu odgovaraju da bi se peć trebala očistiti ili sulundar popraviti da dim ne bi izlazio napolje. Onda ja moram da oborim dijete.'

Psiholog, Specijalna škola, Srbija, u kojoj su 70% od 250 djece Romi

' Nastavnici (iz specijalne škole) dolaze ovamo svake jeseni i idu po komšiluku govoreći ljudima da šalju njihovu djecu tamo, jer je ona poput internata i da oni neće imati brigu o njihovom oblačenju ili ishrani ... siromašniji ljudi se slože, oni im ne mogu pomoći.'

Romski učenik u matičnoj školi, starost 14 godina, Bugarska

Čitaoci koji su upoznati sa Centralnom i Jugoistočnom Evropom biće, bez sumnje, iznenađeni da se ova sekcija pojavljuje tako kasno u ovom dokumentu. Praksa slanja hiljada Romske/Ciganske djece na obrazovanje u 'specijalne škole' za mentalno onesposobljene, kada oni nemaju onesposobljenost, je možda najekstremnija demonstracija rasizma sa kojim se mnoga Romska/Ciganska djeca moraju suočavati decenijama u nekim dijelovima Evrope. Svakako, to predstavlja samo jedan od mnogih simptoma osnovnih problema koji opsjedaju sisteme obrazovanja u cijeloj Evropi.

Naša briga je bila da bi, fokusiranjem primarno na praksu koja pogađa samo neke zemlje, značajno umanjili duboko ukorjenjeni problem koji je široko rasprostranjen u Evropi. Gdje god da su u Evropi, djeca koja su opažena kao 'Cigani' vjerovatno imaju negativna iskustva u obrazovanju i podvrgnuta su nekoj vrsti diskriminatornog tretmana od strane drugih članova školske zajednice. U nekim zemljama koje nemaju 'specijalne škole', pojavljuju se druga, suptilnija, ali jednako štetna, nasilja prema dječjim pravima.

- **U zemljama gdje se odvajanje Romske/Ciganske djece nastavlja kao praksa kroz ovjekovječavanje specijalnog školskog sistema, vlade moraju preduzeti urgentne mjere da bi zaustavile ovu praksu. One bi trebale usaglasiti prioritet prema uspostavljanju integrisanog i dostupnog obrazovanja za sve, u saglasnosti sa UNESCO Konvencijom protiv Diskriminacije u Obrazovanju, UN Konvencijom o pravima djeteta i drugim međunarodnim i regionalnim konvencijama i sporazumima koji su ratifikovani od država koje su u pitanju.**
- **Njihova praksa da koriste kulturno pristrasne IQ testove za ocjenjivanje dječije sposobnosti, trebala bi se odmah prekinuti.**
- **Finansijski aranžmani, prakse upravljanja i osnovna filosofija koja je dovela do situacije u kojoj osoblje iz specijalnih škola vjeruje da je prihvatljivo aktivno regrutovati djecu iz Romskih/Ciganskih sredina, trebala bi se posmatrati kao urgentna stvar.**
- **Mjere bi trebalo odmah donijeti za roditelje i, gdje je neophodno, za samu djecu, da se odupru dijagnozama tipa 'specijalne potrebe', koje su rezultirale iz primjene IQ testova.**
- **Djeca koja su pogrešno dijagnosticirana kao mentalno onesposobljena i u procesu su integracije u matične škole, moraju da primaju pomoć koja im je potrebna, na primjer ekstra tutorstvo i pomoć od asistenata u učionici, bez dodatnih troškova za njihove porodice.**
- **Škole, i određeni nastavnici, koji su uključeni u proces reintegracije djece iz specijalnih škola, trebali bi imati pristup ekstra profesionalnoj pomoći koja bi im omogućila da pravilno rade na dječjoj tranziciji.**

Zaključak i sljedeći koraci

Obrazovni servisi koji bi bili besplatni od strane države mogu djelimično kompenzirati nedostatke i nejednakost koja može proisteći iz siromaštva ili teških porodičnih prilika. Oni su takođe važna sredstva promovisanja poštovanja, od ranog djetinjstva, za građane iz različitih kulturnih, jezičkih i etničkih sredina.

U cijeloj Evropi postoje diskrapance između legalnih prava djece izraženih u međunarodnom i nacionalnom zakonu i politici, i iskustava Roma/Cigana i Nomadske djece u školama. Zemaljski izvještaji Uskraćivanje budućnosti? ukazuju da se ovo dešava zahvaljujući potičkim, ekonomskim i kulturalnim barijerama. Naročito, pozicija obrazovanja u društvenim, kulturnim i ekonomskim prioritetima porodica i u političkim i

ekonomskim prioritetima države, može da postigne kompromis za prava na obrazovanje Roma/Cigana i djece Nomada, ili da ih promovise.

Spasimo Djecu pozdravlja napore koji su već vidljivi u dijelu nekih vlada za boljim razumijevanjem i uklanjanjem barijera koje sprečavaju Rome/Cigane i Nomadsku djecu potpunom pristupu i koristi od obrazovne provizije u zemljama čiji su oni građani.

Podržati interes, poboljšati saradnju i kohezivni pristup u dijelu međuvladinih organizacija je važno u podržavanju vlada u njihovim naporima.

Save the Children preporučuje da dalja istraživanja, kvantitativna i kvalitativna, budu vršena u cilju dobijanja boljeg razumijavanja o:

- kako pol utiče na obrazovne aspiracije, naročito ženske djece i takođe u odnosu na mušku djecu koja izjednačavaju napuštanje škole sa statusom 'odraslih';
- porodične percepcije, uključujući dječju percepciju, o 'koštanju mogućnosti' obrazovanja u poređenju sa beneficijama doprinosa porodičnoj zaradi radeći ili brinući se o djeci
- naročite potrebe mladih ljudi koji rade
- naročite potrebe mladih ljudi koji su roditelji
- naročiti izazovi koji idu zajedno sa ispunjavanjem potreba djece čiji je maternji jezik romski, ili jedan od njegovih dijalekata
- događanja na tržištu rada, diskriminacija i efekti na obrazovna i očekivanja po pitanju karijere, kao i aspiracije Roma/Cigana i Nomadske djece
- specifični aspekti školski-zasnovane provizije koje Romi/Cigani i Nomadski roditelji smatraju kao 'asimilaciju' i zbog toga je nepoželjna za njihovu djecu
- specifični aspekti školsko zasnovane provizije koja potkopava povjerenje Roma/Cigana i Nomadskih roditelja, povjerenje u škole i njihovo vjerovanje u relevantnost i korisnost školski zasnovane obrazovne provizije.

U skladu sa gore pomenutim preporukama, Save the Children predlaže da se sljedeći aspekti provizije nadgledaju u periodu od 5 do 10 godina, u cilju evaluiranja efektivnosti mjera koje su predložene i preduzete od strane međuvladinih institucija i vlada:

- sadržaji obuke nastavnika u odnosu na dobijanje potrebnih vještina za rad sa djecom iz različitih sredina, uključujući Rome/Cigane i Nomadsku djecu
- raspoloživost, diseminacija i sadržaj kurikula, udžbenika i nastavnih resursa u odnosu na inkluziju referenci za Rome/Cigane i Nomade
- raspoloživost resursa (tekstovi i nastavni materijali) na romskom jeziku za korišćenje od strane nastavnika i učenika
- kvalitet i materijalni uslovi škole mogući za Rome/Cigane i Nomadsku djecu u susjedstvu gdje je visok broj populacije Roma/Cigana i Nomada u poređenju sa uslovima koji se nude većinskoj djeci
- vidljivost Roma/Cigana i Nomada u nastavničkoj profesiji i drugim profesijama vezanim za obrazovanje
- uloga, brojevi i profesionalni status pomoćnika u učionici u razredima gdje su Romi/Cigani i Nomadska djeca

- **roditeljska i dječja opažanja o sigurnosti školske sredine, uključujući put za i iz škole, u odnosu na rizik djeteta koje može biti podvrgnuto fizičkoj ili verbalnoj ugroženosti**
- **aktuelni trošak porodice zbog toga što dijete ima ' besplatnu' obrazovnu proviziju**
- **raspoloživost i koštanje predškole i provizije dječjeg vrtića**
- **broj Roma/Cigana i Nomadske djece koja pohađaju 'Specijalne škole' i drugu odvojenu proviziju i kriterijumi i procesi sa kojima su djeca dobila ovu proviziju**
- **broj Roma/Cigana i Nomadske djece koja su uspješno reintegrirana iz odvojene u centralnu proviziju**
- **broj Roma/Cigana i Nomadske djece koja su završila osnovno obrazovanje i njihove opcije za posao nakon toga, u poređenju sa drugim grupama**
- **broj Roma/Cigana i Nomadskih mladih ljudi koji su uspjeli i završili visoko obrazovanje, broj koji se odnosi na stručni i adademski tok i njihove opcije za posao u poređenju sa drugim grupama**
- **mogućnost i efektivnost provizije izvan škole i dodatne provizije uključujući proviziju za djecu sezonskih radnika, dodatne časove jezika, klubove za domaći zadatak, prilazni kursevi za djecu i mlade ljude koji ponovo započinju obrazovanje, obrazovanje odraslih i večernja škola**
- **izvori finansiranja za obrazovnu proviziju za Rome/Cigane i Nomadsku djecu s pogledom na osobiti udio vladinih i eksternih izvora u finansiranju servisa obrazovanja**
- **stepen do kojeg je provizija za djecu Roma/Cigana i Nomada ugrađena u sveukupnu nacionalnu obrazovnu politiku i budžete.**